

арк. 10. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 2, спр.1738, 68 арк. 11. Держархів Вінницької обл., ф. 254, оп. 1, спр.795, 35 арк. 12. Григорчук П. С. Допомога подолян голодуючим Поволжя в 1921–1922 рр. / П. С. Григорчук // Тези доповідей XVI Вінницької обласної іст.-краєзн. конф. 11 лютого 1997 р. – Вінниця, 1997. – С. 49–51.

Викторія Ермакова

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ПОМОЩИ ГОЛОДАЮЩИМ ДЕТЯМ ПОВОЛЖЬЯ В ПОДОЛЬСКОЙ ГУБЕРНИИ В 1921–1923 ГГ.

В условиях голода 1921–1923 гг. наиболее незащищенной категорией оказалось детское население не только Украины, но и голодающих районов Поволжья. Совместными усилиями государства и общественности в Подольской губернии было организовано значительную помощь беспризорным голодающим детям Поволжья. В статье исследуются особенности организационной деятельности и масштабы помощи голодающим детям Поволжья в 1921–1923 гг. Автор определяет основные положительные и отрицательные стороны этого процесса. Главное внимание уделено освещению уровня жизни детей и условий их повседневного быта в детских домах Подольской губернии.

Ключевые слова: голод 1921–1923 гг., помощь голодающим, детская беспризорность, Подольская губерния, Поволжье.

Viktorija Yermakova

FEATURES OF THE AID ORGANIZATION TO THE STARVING CHILDREN OF THE VOLGA REGION IN PODOLIA PROVINCE IN 1921–1923

In conditions of famine in 1921–1923 the most vulnerable categories of the population turned out to children not only in Ukraine but also starving Volga areas. By the joint efforts of the state and the public in Podolia province, substantial assistance to homeless starving children of Volga was organized. The article analyzes the organizational characteristics and scope of aid to the starving children of the Volga region in 1921–1923. The author identifies the main positive and negative aspects of this process. The main attention is paid to highlight the level of children's living and conditions of their everyday life in child care institutions of Podolia province.

Key words: famine in 1921–1923, help starving, child homelessness, child care institutions, Podolia province, Volga.

УДК 329(477.54)»1923»

Сергій Редька

ДИСКУСІЯ 1923 Р. В ПАРТІЙНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ХАРКОВА

У статті йдеться про перебіг дискусії 1923 р. в партійних організаціях Харкова, в результаті якої партійний апарат на місцях консолідувався та зміг показати себе як дієва сила, яка змогла нейтралізувати опозицію. Ідеї опозиції були донесені партійними функціонерами в перекрученому вигляді. Більшість членів партії не знали їх поглядів та не вникали в їх суть, особливо це стосується робітників. У результаті прийняли резолюції, вигідні партійному апаратові, а не рядовим членам партії.

Ключові слова: дискусія, консолідація партійного апарату, нейтралізація опозиції, Харків, партійні організації.

Політичні партії є важливими суб'єктами політичного процесу. Життєздатність громадянського суспільства й держави значною мірою забезпечується наявністю партій. Становище й практична діяльність партій є показниками демократичності суспільства. Важливою умовою виконання партіями своїх функцій у сфері політичних відносин є врахування об'єктивної логіки, гармонізації політичних інтересів соціальних груп, уміння коригувати свій політичний курс зі змінами соціальної ситуації в країні. Способи реалізації функцій партіями залежить від їх природи, організаційної структури та наявності колективного обговорення існуючих проблем активними членами партії. У сучасному політичному полі України існує багато політичних партій. Але вони не відповідають сучасним демократичним вимогам. Тому актуальним є вивчення виникнення тоталітарних рис у партії. Автор ставить за мету дослідити як це відбувалося в місцевих партійних організаціях.

Діяльності комуністичної партії в радянській історіографії присвячена значна кількість робіт. Сучасний рівень історичних знань дає змогу стверджувати що дослідження радянських істориків

були обмежені партійними постулатами, хоча фактичний бік цих досліджень має певну цінність. Спроби збільшити обсяг наукових знань щодо історії партії стикалися з реальною протидією інституцій ідеологічного контролю, будь-які факти й події розглядалися під кутом зору директив партії. Невідповідність їм на практиці, означала не тільки неможливість публікації досліджень, але і їх здійснення. Отже, радянська історіографія містить значний фактичний матеріал, який при критичному підході дає змогу відтворити атмосферу, створену в УСРР упродовж 20-х рр. ХХ ст. Характерною рисою робіт цього періоду було те, що фактичні дані використовуються вибірково для демонстрації тих чи інших досягнень, підтвердження правильності обраного шляху, тому часто факти, які вважалися неприйнятним замовчувалися, або називалися сумнівним. Через це використання цих праць вимагає критичного ставлення до них.

У пострадянській та сучасній українській історіографії вийшла певна кількість робіт, присвячених дискусії в комуністичній партії 1923 р. [1–4]. Автори з нових позицій намагаються об'єктивно викласти перебіг дискусії. Робіт, які б показали як цей процес відбувався в місцевих партійних організаціях немає. Цьому питанню присвячена дана стаття, написана на матеріалах Державного архіву Харківської області.

У кінці 1923 р. в партії виникла дискусія, причиною якої була криза НЕП, що призвела до погіршення політичної та економічної ситуації та загострення боротьби за владу і особистого суперництва у керівництві більшовицької партії у зв'язку з хворобою В. Леніна. Дискусія точилася поміж Л. Троцьким якого підтримали Є. Преображенський, Ю. Пятаков, С. Косіор, Л. Каганович, А. Лобанов та інші, які виступили з «заявою 46-ти», з одного боку та більшістю Політбюро ЦК РКП(б) із іншого боку. Співзвучною виступу Л. Троцького була й «заява 46-ти», у якій вказувалося, що члени партії незадоволені тим або іншим розпорядженням ЦК, або навіть губкому, боялися про це говорити на партійних зібраннях, більш того, спілкуватися розмовляти один з одним.

В УСРР партійне керівництво виступило на боці ЦК. У грудні 1923 року на пленумі Харківського губкому також обговорювали питання, які були предметом дискусії. Делегат Попов виступив зі співповіддю про активізацію партійної роботи. Він наголошував на тому, що «методи роботи епохи воєнного комунізму використовуються партією і в теперішній час» [5, арк. 22]. Він виступав з ідеями, які висувала опозиція. Секретар губкому К. Кіркїж, був присутній на об'єднаному пленумі партії, на якому засудили виступ Л. Троцького та заяву 46-ти, опротестував доповідь Попова тому, що вона «не відповідає на основні питання, які зараз дебатуються в пресі» [5, арк. 23]. К. Кіркїж у властивій манері апаратного працівника, перекутив виступ Попова та підмінив предмет дискусії, але аргументів проти жодних не навів. Також він засудив лінію інших депутатів тому, що вона скеровувалася на ревізію лінії партії та могла негативно вплинути на однопартійців, мобілізованих на службу до війська [5, арк. 22]. На наш погляд ці аргументи не мали безпосереднього відношення до предмету дискусії. Вони слугували для того, щоб відволікти увагу присутніх на конференції та не пояснювали в чому полягала суть ревізії партійної лінії. Секретар Ізюмської партійної організації також виступив проти опозиції. Він вважав, дискусія на перегляд усього партійного життя [5, арк. 23]. Г. Петровський вважав, що «... опозиція нічого не видвинула, вона щось хоче, але сама не знає чого хоче» [5, арк. 24]. У виступах опонентів Попова відчувався безпосередній вплив звинувачень, висловлених більшістю ЦК РКП(б) відносно Л. Троцького та «заяви 46-ти». На опозиціонерів нависли ярлик, не з'ясовуючи предметно дискусію. У резолюції, прийнятій пленумом, пропонувалося розширити критику, розвивати самодіяльність у партії, рахуватися з думкою меншості тощо. Перелік заходів з демократизації партії займав майже 10 сторінок машинописного тексту. Усі вони повторюють ті ідеї, що пропонувала опозиція. Це було кульмінацією цинізму більшовиків. Л. Троцький називав це «апаратним вивертом» та вважав, що «мислення бюрократів проникнуте духом формалізму, який є ідейною підкладкою бюрократизму» [6, с. 181]. Це підтвердив у заключному слові депутат Попов: «Я із самого початку не чекав розуміння із приводу критики тому, що тут більшість є апаратні працівники». Також на пленумі висловлювалася думка про те, що причиною відсутності демократії був низький культурний рівень комуністів [5, арк. 23]. Про це також зауважував делегат Махно на загальноміських зборах Ізюмської організації [7, арк. 21]. Аналогічно про низький культурний рівень комуністів йдеться у «Новому курсі» Л. Троцького. «В низці статей наполегливо проводиться думка, що основним засобом оживлення партії є підняття культурного рівня її рядових членів, після чого робоча демократія приложиться природнім шляхом». І далі по тексту автор не погоджувався з таким твердженням. «Партія може підняти свій рівень тільки шляхом колективного, самодіяльного керівництва робочим класом» [6, с. 200]. Також на пленумі висловлювалася думка, про те, що до різних партійних осередків необхідно використовувати й різні підходи [5, арк. 23]. Л. Троцький із цього приводу писав, що «не можна ставити питання так, наче б то застосування партійної демократії повинно бути поставлено в залежності від ступеню підготовки до неї членів партії» [6, с. 200]. На нашу думку, широке розповсюдження таких поглядів було вигідне партійному апарату. Якщо ж врахувати, що засоби пропаганди та агітації знаходилися під

контролем партійного апарату, то він сприяв поширенню таких думок. Як бачимо, на місцевому рівні партійний апарат використовував аналогічні методи й аргументи що й ЦК, щоб відволікти увагу рядових членів від предмету дискусії, «заговорити» її, не вирішуючи питання по суті.

Дискусія проводилася й у повітових партійних організаціях губернії. На загальнономіських зборах Ізюмської організації КПУ(б) в 1923 р. спочатку зачитали доповідь, у якій викладалася точка зору більшості. Один із делегатів вважав, що «питання про внутрішню партійну демократію виникало не один раз, а нарів цей ніяк не може прорватися. Леніна немає й на його місце видвигаються фетиш із десятком ідей» [7, арк. 21]. Інший делегат висловлювався, що «Доповідач указав на одну лінію. А де ж друга? Про неї нам нічого не сказали. Апарат треба перетрясти, щоб секретар ніс відповідальність перед членами партії» [7, арк. 21]. Делегат Поплавський вважав, що не варто сприймати думку осередків, як угруповання [7, арк. 22]. Комуніст Антипов заявляв, що ЦК КПУ(б), побачивши резолюцію ЦК РКП(б), поспішило прийняти її без обговорення з низами [7, арк. 23]. Ізаков, секретар місцевої організації, виступив на захист партійного апарату. Він наголосив на тому, що варто все ж таки вказувати на помилки апарату, однак керівництво партією повинно залишатися в руках невеликого прошарку товаришів, які шли по ленінському шляху. Зараз наш вождь Політбюро» [7, арк. 22]. З наведених прикладів видно, що партійний апарат намагався нав'язати в організації лінію більшості, висловлену Політбюро партії, без обговорення суті дискусії. Збори засудили лінію опозиції, яка вела до появи фракцій та угруповань, а також проголошувала курс на вождизм. На наш погляд, це результат того, що ідеї опозиції на місцях були донесені партійними функціонерами в деформованому вигляді. І хоча члени партії могли висловлювати свою точку зору, резолюцію прийняли такого змісту, який був вигідний партійному апарату. На VIII Всеукраїнській конференції КПУ(б), яка підводила підсумки дискусії, делегат Маркович висловлювався про те, що від складу керівної верхівки залежав результат дискусії та характер резолюцій [8, с. 127]. На місцях практично був створений апарат, здатний реалізувати в життя усі рішення керівних органів. Красномовно про це свідчив представник цього апарату Ізаков. Основне завдання апарату він вбачав у тому, «щоб проводити в життя резолюції ЦК, і хто буде заважати це робити того потрібно вибавити з партії» [7, арк. 22].

У Сумському повітовому комітеті також проводилися загальні збори із приводу виступу Є. Преображенського-Л. Троцького. Перед початком зборів доповідач окружного парткому ознайомив міську організацію із прийнятою постановою Політбюро та головними положеннями, висунутими групою Є. Преображенського-Л. Троцького. Виступаючи у дебатах «апаратники» відзначали, що «у нас в окрузі, навіть ні до чого прискіпатися, а ось там у Харкові або в Москві достатньо неподобств та інших гріхів хоч одбавляй» [9, арк. 44]. Партійні функціонери показали окружному керівництву, що у них немає ухилів від офіційної лінії партії. Після загальних зборів дискусію перенесли в осередки. Як зазначалося в політичній доповіді про хід дискусії: «Щоб не впливати на дебати окрпарткомом було запропоновано висувати доповідачів безпосередньо з членів осередків, при цьому прикріпленим до осередків членам комітету була дана директива виступити з відповідними роз'ясненнями після заключного слова доповідачів» [9, арк. 44]. Як бачимо, це був апаратний прийом, контрольована партійним апаратом демократія. Після цього скликали розширений пленум окружного партійного комітету. На зборах був присутній весь актив сумського округу. Провели диспут про робочу демократію. Показово, що в якості співдоповідачів, які відстоювали лінію Є. Преображенського та Л. Троцького, виступили голова окружного бюро та заступник голови агітпропу. Упродовж двох днів виступили 40 осіб. Резолюцію на підтримку ЦК та його політичної лінії прийняли одногосно, у тому числі й голосами обох співдоповідачів. Декілька осіб намагалися в дебатах відстоювати точку зору Л. Троцького, із застереженням, що вони його підтримують на 25–50 %. Виступ прибічників точки зору опозиції, як бачимо, дуже несміливий, оскільки вони виступали із застереженням, відчуваючи на собі тиск із боку цього ж апарату.

Дискусію провели й у районах. Але там вона проходила «мляво.» Тому, що було з'ясовано, що «довідь Каменєва та Сапронова читали майже всі, статті Зінов'єва та Преображенського половина організації, а лист Троцького лише 3–10 товаришів» [9, арк. 44 зв.]. При викладенні суті статті Л. Троцького, більшість із них критикувала не статтю, а його як особу. «Поки виступаючий говорив про загальну постановку питання, справа йшла пристойно. На конкретне питання, як оживити партійне життя на практиці, відповіді не мали, і закінчували свій виступ» [9, арк. 44 зв.] Як видно з матеріалів, політичні доповіді, це було добре режисовані партійним апаратом політичні спектаклі. В осередках нібито проводилася дискусія, але контрольована членами комітету. Співдоповідачі – партійні функціонери, які відповідали за пропаганду в партії, підтримували не опозицію, а резолюцію ЦК. На зборах був присутній весь партійний актив, опозиція виступала несміливо, із застереженням. І все це на тлі того, що в осередках рядові члени або не читали виступів опозиції або читали, але не розуміли суті предмету дискусії. У Сумському повіті партійний апарат показав себе, як дієва сила, яка може нейтралізувати опозицію та провести в життя рішення

керівних органів. У резолюції загальних підсумків дискусії в Сумському повіті були намічені заходи з проведення у життя принципів робітничої демократії. В останньому пункті якої, як глузування над цими принципами записано: «збори вважають за необхідне скоріше покінчити з дискусією і приступити до практичного проведенню резолюцій Політбюро ЦК та ЦКК в життя» [9, арк. 47]. Тобто, слова про робітничу демократію були просто звичайною ширмою. Головне завдання апарату полягало у виконанні не рішення партійної маси, а керівних органів, про що й заявляли у не завуальованій формі. Підводячи підсумки дискусії опозиція писала: «Тиск широких мас на партію був настільки сильним, що верхівка партії була змушена піти на поступки. Але, проголосивши на словах внутріпартійну демократію (резолюція 5 грудня), вона негайно ж почала найзапеклішу боротьбу за збереження будь якою ціною керівного положення в партії, використовуючи всі засоби, впритул до підтасування резолюцій партійних організацій. Незважаючи на те що більшість партій було проти неї, партійній верхівці вдалося, опираючись на партійний апарат, одержати перемогу, придушити пролетарську частину партії й оголосити її «дрібнобуржуазним ухилом» [10, с. 119].

Підсумки дискусії в цілому зроблено на XIII конференції РКП(б), де виступ опозиції був засуджений і зроблено висновок про те, що це «ревiзiя бiльшовiзму» та «дрiбнобуржуазний ухил» Прагнучи закріпити здобуту на XIII конференції перемогу партійного апарату, оголошено «чистку» партії. Під гаслом збереження класової «чистоти» партії, з неї виключали опозиціонерів. Для обговорення рішень XIII конференції РКП(б) проводилася X Ізюмська окружна партійна конференція. Спочатку зачитувався звіт губернського комітету, в якому основний наголос зроблено на те, що угруповань у партії немає. Вони періодично, з'являються правда не політичні, але такі, що заважають роботі, однак «... партія окріпла завдяки дискусії» [11, арк. 1 зв.]. Виступаючи від ревiзiйної комісії, делегат Старухін вважав, що дискусія проходила нормально, але товаришам, які виступали проти, винесено догани. Також він звинуватив секретаря окрпарткому Ізакова в тому, що той проводив помилкову лінію, тому що «... бюро знаходиться під його впливом, а деякі члени партії бояться виступати» [11, арк. 4 зв.] Про винесення доган опозиціонерам свідчив делегат Шабленко [11, арк. 5 зв.]. Комуніст Тарусин відзначав: «Про демократію ми розмовляємо багато, але в життя не провели» [11, арк. 4 зв.]. Вказувалося також на факти того, що секретар окружному Ізаков заборонив виступати комуністу Кушнарєнко на зборах, вважалося, що «... партійна маса боїться виступати, підлабузництво та нашіптування не припиняються» [11, арк. 6]. X Ізюмська конференція із загальними зборами Сумського повіту підтвердила, що партійний апарат на місцевому рівні до того часу закріпив свої позиції, згуртувався, організаційно сформувався. Але на словах виступав за демократизацію внутріпартійного життя, а на ділі робив усе, щоб контролювати рядових членів та проводити в життя не думку широких партійних мас, а рішення керівних органів партії.

Найгостріше боротьба з опозицією в Харкові розгорнулася в осередку Комуністичного університету в якому ректором був відомий опозиціонер І. Дашковський. На VIII Всеукраїнській конференції КПУ(б) в травні 1924 р. в доповіді з організаційного питання він висловлювався про те, що «Більшість вузівських осередків була на боці опозиції. Промислові осередки стояли за лінію ЦК. Чистка, яка зараз проводиться повинна пройти по вузівським та радянським осередкам, цим ми доб'ємося скорочення дрібнобуржуазного елемента» [8, с. 179]. Із цього приводу В. Греченко писав: «Впадає в око, що опозицію підтримували в основному люди з більш високим рівнем освіти-комуністи з навчальних закладів, установ. Інша більша частина партії, яка мала низький рівень освіти, орієнтувалась не за логікою життя, а за вказівним пальцем секретарів партторганів які, у свою чергу керувались директивами вищестоящих органів» [4, с. 186]. У Київському губернському комітеті прийняли платформу опозиції. В. Затонський з цього приводу писав: «Робітники голосували за опозицію тому, що бачили окремі недоліки апарату, а в нас їх скільки завгодно є, тому що їх спіймали (мається на увазі опозиція спіймала) на цій демократії, на висуванні низів та інше.» [12, с. 21]. Дійсно, виникає питання, чому робітничі осередки, які часто стикалися зі сваволею партійного апарату, на відміну від вузівських, не підтримали в цілому в Україні та й Росії ідеї опозиції, вигідні робітникам. Пояснення цього на наш погляд в тому що, як писала газета «Правда» «низи мовчать, величезна більшість членів партії не читає Правди, або нічого не знає про дискусію, або знає про неї з чуток» [13]. Дійсно, більшість членів партії знали про дискусію в інтерпретації партійних функціонерів, а самі не вникали в її суть, особливо це стосується робітників. У цьому випадку свою роль відіграв рівень освіти. Також важливим було те, що народні маси не мали у своїй історії досвіду самоврядування, контролю над владою, демократії взагалі. У результаті дискусії, що розгорнулася в 36 із 43 партійних організацій Харківської губернії перемогла лінія (Зінов'єв-Каменєв-Сталін) [14, с. 268].

У цілому в Україні опозиція зазнала поразки. «99 % виробничих осередків підтримали та схвалили лінію ЦК РКП(б). У 200 з 202 резолюцій, що надійшли до ЦК КПУ(б) рішуче засуджувалась опозиція, і одночасно схвалювалась лінія ЦК КПУ(б). І тільки незначна кількість партійних організацій (в основному установ вузів) підтримала платформу опозиції» [15, с. 97]. Лінія Зінов'єва,

Камєнєва-Сталіна на зміцнення влади та розширення привілеїв більшовицької еліти й партійно-радянського апарату була ближчою номенклатурникам ніж намагання Л. Троцького та інших осіб продовжувати боротьбу за світову революцію. Дійсно, в той час вища номенклатура, за інформацією ДПУ, «поступово набула звичок справжнього пануючого класу, що знаходило своє відображення у використанні службового транспорту в корисливих цілях, придбанні за державний кошт розкішних автомобілів, карет і коней, використанні для поїздок на курорти протекційних вагонів і т. ін.» [16, с. 55].

Таким чином, дискусія 1923 р. свідчила про те, що партійний апарат консолідувався, він відчув свою силу та владу та спробував плодів влади у вигляді привілей. Партійний апарат, незважаючи на те, що опозиція намагалася в партійному середовищі поширювати ідеї демократії, вигідні пересічним партійцям, зумів прийняти ті резолюції, які були потрібні партійній номенклатурі на місцях і в центрі. Партійний апарат намагався нав'язати в організації лінію більшості в Політбюро, без обговорення суті дискусії. Від складу керівної верхівки залежав результат дискусії та характер резолюцій. Партійні робітники головне своє завдання вбачали у тому, щоб проводити в життя волю ЦК, а не волю всієї партії. У резолюціях які приймалися, пропонувалося розширити межі критики, розвивати самодіяльність в партії тощо. Усі вони повторюють ті ідеї, які пропонувала опозиція. Це був такий собі «апаратний прийом».

Номенклатура поширювала ідеї про те, що потрібно піднімати рівень культури та освіти партійців та вдосконалювати партійний апарат. Однак на місцях проводилися добре режисовані партійним апаратом політичні спектаклі. В осередках нібито проводилася вільна дискусія, але під впливом членів комітету. Опозицію підтримували в основному особи з більш високим рівнем освіти. Більшість членів партії не знали справжніх поглядів опозиції. Вони знали про дискусію в інтерпретації партійних функціонерів, а самі не вникали в її суть, особливо це стосується робітників.

Список використаних джерел

1. Шведов В. В. Дискусія в РКПб 1923 года / В. В. Шведов. – М.: Знание, 1991. – 172 с.
2. Надточеев В. «Тройка», «семерка», Сталин / В. Надточеев // Неделя. – 1989. – № 1. – С. 1–19.
3. Греченко В. А. До історії внутріпартійної боротьби в Україні у 20-ті роки / В. А. Греченко // Український історичний журнал. – 1993. – № 9. – С. 113–127.
4. Греченко В. Становлення та утвердження тоталітарної партії в Україні (1918–1941 рр) / В. Греченко, О. Головка. – Х.: Ніка Нова, 2012. – 402 с.
5. Держархів Харківської обл., ф. 1, оп. 1, спр. 833, арк. 22–24.
6. Троцкий Л. Д. К истории русской революции / Л. Д. Троцкий. – М.: Издательство политической литературы, 1990. – 446 с.
7. Держархів Харківської обл., ф. 1, оп. 1, спр. 940, арк. 21–23.
8. VIII Всеукраинская конференция КП(б)У. Стенографический отчет. – Х.: Партиздат, 1924. – 247 с.
9. Держархів Харківської обл., ф. 1, оп. 1, спр. 963, арк. 1–6.
10. Документи «демократических централистов» (20-е г.г.) Союз коллективистов 2007 г. – Режим доступу: <https://bataillesocialiste.files.wordpress.com/2008/04/collection-of-documents-on-the-decists.pdf>.
11. Держархів Харківської обл., ф. 1, оп. 1, спр. 1113.
12. Стенографический отчет IX Киевской губернской конференции 8 мая 1924 года. – К.: Партвидав, 1924. – 231 с.
13. Правда. – 5 декабря 1923.
14. Фролов. М. Політична система та номенклатурна еліта радянської України у 1920–30-х роках: особливості та механізми формування функціонування / М. Фролов. – Запоріжжя.: Класичний приватний університет, 2011. – 856 с.
15. Бачинський П. Боротьба комуністичної партії України проти троцькізму, за єдність рядів партії / П. Бачинський, О. Бородин. – К.: Видавництво політичної літератури України, 1968. – 185 с.
16. Дорошко М. Органи ВУЧК-ГПУ-НКВД у здійсненні контролю за компартійно-державною номенклатурою УСРР у 1920–1930 ті роки / М. Дорошко // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – № 1 (20). – 2003. – С. 50–60.

Сергей Редька

ДИСКУССИЯ 1923 Г. В ПАРТИЙНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ХАРЬКОВА

В статье речь идет о ходе партийной дискуссии 1923 г. в партийных организациях Харькова, в результате которой партийный аппарат на местах консолидировался, и смог показать себя как действенная сила, которая смогла нейтрализовать оппозицию. Идеи оппозиции были представлены партийными функционерами в искаженном виде. Большинство членов партии не знали их взглядов и не вникали в их суть, особенно это касается рабочих. Поэтому приняли резолюции, которые были выгодны партийному аппарату, а не рядовым членам партии.

Ключевые слова: дискуссия, консолидация партийного аппарата, нейтрализация оппозиции, Харьков, партийные организации.

Serhiy Redka**THE DISCUSSION OF THE YEAR 1923 IN THE KHARKIV PARTY ORGANIZATION**

The article refers to the progress of party discussion in 1923 in the Kharkiv party organization, which resulted in consolidation of the apparatus there and allowed it to become an effective force that could neutralize the opposition. Ideas of the opposition party were delivered by the party functionaries in a twisted form. Most party members, especially workmen, did not know these views and were ignorant about their essence. As a result, the resolutions that were adopted were favorable to the party apparatus, not the ordinary party members.

Key words: discussion, consolidation of the party apparatus, neutralization of opposition, Kharkiv, party organizations.

УДК 94(477.87) «1938/1939»: 323.281**Юрій Славик****ПОЛІТИЧНА «ЗАЧИСТКА» ПРИЄДНАНОЇ ЧАСТИНИ ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСІ (ЛИСТОПАД 1938 – БЕРЕЗЕНЬ 1939 РР.)**

У статті розглядаються основні політичні зміни, які відбулися на території південної частини Закарпаття після встановлення угорської влади у листопаді 1938 р. і до повної окупації краю в березні 1939 р. Зокрема, охарактеризовано політичний статус території півдня Закарпаття у складі Угорського королівства. Основний акцент у статті зосереджений на висвітленні та аналізі напрямків репресивної політики угорської влади на новоприєднаних землях. Особливо розглянуто участь угорських диверсійних загонів у розгортанні репресій на півдні Закарпаття.

Ключові слова: Підкарпатська Русь, репресії, Угорщина, депортації, «зачистка».

Криза навколо Чехословацької республіки (далі – ЧСР) восени 1938 р. призвела до суттєвого порушення геополітичної рівноваги в Європі напередодні Другої світової війни. Мюнхенська конференція 1938 р. Великобританії, Франції, Німеччини та Італії призвела до фактичної ліквідації Версальської системи мирних договорів та повну гегемонію Німеччини у Центральній Європі. Зміна кордонів ЧСР внаслідок рішень конференції призвели до активізації територіальних претензій за етнічним принципом з боку Угорщини, яка впродовж міжвоєнного періоду прагнула переглянути Тріанонський договір 1920 р., за яким Угорщина втратила близько 70 % своєї території.

У зв'язку із угорськими претензіями, які підтримувала Італія, в додатку до Мюнхенської угоди була сформульована окрема пропозиція про те, щоб угорський та чехословацький уряди дійшли згоди щодо спірних питань пов'язаних із угорською національною меншиною, зокрема і на Закарпатті. На підставі цих домовленостей 9–13 жовтня 1938 р. в м. Комарно проведено угорсько-чехословацькі переговори, які, щоправда, закінчилися безрезультатно. Під час їх проведення, на території Закарпаття Угорщиною розпочато диверсійну акцію так званої «обідраної гвардії», яка мала за мету дестабілізацію політичної ситуації в Карпатській Україні [1, с.109]. У свою чергу, внаслідок безрезультатних переговорів у Комарно, 2 листопада 1938 р. у Відні, за згоди Франції та Великобританії, відбувся міжнародний арбітраж Німеччини та Італії, які прийняли рішення про корекцію державного кордону між Чехословащиною та Угорщиною з урахуванням етнічного складу населення суміжних територій. Делегація від Карпатської України на чолі із прем'єр-міністром Августином Волошином, яка перебувала у Відні, участі у засіданнях арбітражу не брала [1, с. 110].

Питання перебування території півдня Закарпаття у складі Угорщини після першого Віденського арбітражу, особливо в контексті здійснених угорською владою політичних репресій, досить епізодично відображено у сучасній історіографії. Окремі згадки даної проблеми представлені, зокрема у працях: О. Довганича [2], Й. Елінека [3], І. Мазурка [4], В. Гирі [5], П. Стерча [6], однак вони не дають чіткого уявлення про порушену автором проблему. Більш детально цій темі присвячена наукова розвідка А. Пеганова про чехословацько-угорські переговори після Віденського арбітражу та їх наслідки для новоприєднаних територій півдня Закарпаття та Словаччини [7]. У словацькій історіографії питання Віденського арбітражу та його наслідків для території південної Словаччини висвітлено у працях історика Л. Деяка [8].

У зв'язку із слабким висвітленням цього питання в сучасній історіографії автором поставлено наступні завдання: охарактеризувати політичну ситуацію на приєднаних землях півдня Закарпаття та проаналізувати основні напрямки та масштаби політичних переслідувань на цій території з боку угорської влади.